

svega toga autor je zaključio da nema razloga sumnjati, barem dok se ne nađu novi tekstovi, u grčko porijeklo Tomina evanđelja.

Svoja traganja za izvorima grčke tradicije Tomina evanđelja okrunio je autor rekonstrukcijom grčkog originala koji je bio u osnovi csl. prijevoda. Svoju rekonstrukciju dao je de Santos — obratno od rekonstruiranog csl. teksta — na izvornom grčkom jeziku. Taj teški i smjeli pothvat izvršio je autor na osnovi već postojećeg grčkog materijala, a uz pomoć csl. prijevoda koji se pokazao i ovdje, kao i u mnogo drugih slučajeva kad je originalni tekst slabije tradiran od njegova csl. prijevoda, od neprocjenjive vrijednosti.

U četvrtom i posljednjem poglavlju (Zur Problematik des Kindheits-evangelium des Thomas, str. 172—184) proučio je de Santos Tomino evanđelje s njegova teološkog aspekta te upozorio na neke gnostičke crte koje su se uspjele sačuvati u ovom naoko neškodljivom apokrifu i nakon vjekovnih čišćenja njegova sadržaja od natruha gnostičke nauke kojom je prvotno bio apokrif obojen.

Na kraju je autor još jedanput rezimirao sve rezultate svojih istraživanja Tomina evanđelja (str. 185—186) te kao dopunu kritičkom aparatu donio vrlo koristan registar csl. riječi (str. 187—193) uz koje je dao i njihovu grčku paralelu.

Kao zaključak možemo reći da je de Santos Otero ovim svojim djelom dao doista vrijedan prilog proučavanju slavenskih apokrifa te pokazao s koliko ozbiljnosti, savjesnosti i naučne akribije treba pristupiti poslu na tom još dosta slabo i nekritično obrađenom polju starije slavenske literarne baštine.

Biserka Grabar

Словарь-справочник «СЛОВА О ПОЛКУ ИГОРЕВЕ», составитель В. Л. Виноградова, под редакцией действ. чл. АН Лит. ССР В. А. Ларина, Б. Л. Богородского, чл.-корр. АН СССР Д. С. Лихачева; издательство «Наука» (АН СССР ИРЛИ — Пушкинский Дом), Москва — Ленинград, вып. 1, 1965, вып. 2, 1967.

Zahvaljujući radu arheografskih ekspedicija broj spomenika stare ruske književnosti povećava se iz dana u dan. Potrebe što ih nameće proučavanje stare ruske književnosti kao i historijske gramatike ruskoga jezika zahtijevaju i postojanje rječnika staroruskoga jezika. Pri tom se takvu rječniku postavljaju zahtjevi od književnosti koji su različiti od onih koje ima historijska gramatika. Posao što ga je u svoje vrijeme započeo Izmail Ivanovič Sreznjevski, nažalost, nije bio završen. Njegovi »Materialy dlja slovarja drevnerusskogo jazyka«, premda su objavljeni samo kao građa kao što to veli i sam naslov, još uvijek služe kao nezamjenljiv priručnik pri proučavanju staroruske leksike i čitanju djela stare ruske književnosti. Novi rječnik staroruskoga jezika, na kojem radi grupa istaknutih sovjetskih stručnjaka na čelu s dopisnim članom AN SSSR, profesorom MGU, R. I. Avanesovom, tek je u počet-

nom stadiju te će trebati duže vremena dok se on pojavi na svijet,¹ a praktične potrebe suvremene ruske filologije nameću, međutim, svoje neodgodive rokove. Stoga je i sektor staroruske književnosti Instituta ruske književnosti AN SSSR pristupio sastavljanju »Priručnoga rječnika 'Spjeva o ratnom pohodu Igorevu'« koji će se sastojati od četiri sveska. Prvi svezak sadrži, osim uvodnih napomena o samom rječniku (poglavlja: Opći stavovi, Izvori za rječnik, Sadržaj rječnika, Citiranje izvora, Određivanje značenja, Komentari, Ortografska ujednačivanja citirane građe, Sastavljanje rječničkoga članka), tekst »Spjeva o ratnom pohodu Igorevu« (SOPI) (kanonski tekst) s varijantama prema tekstu: prvoga štampanoga izdanja (1800)-P, preštampanim osminama teksta prvoga izdanja SOPI — P₂, tekstu SOPI prijepisa napravljenoga za carica Katarinu II — E, ekscerptima iz SOPI u spisima A. F. Malinovskoga — M, ekscerptima iz SOPI u Karamzinovoj »Historiji ruske države« — K. Tekst koji prethodi samom rječniku iznosi 23 stranice (uvodni dio O priručnom rječniku SOPI str. 3—14. i tekst SOPI — str. 15—25) nakon čega slijedi sam rječnik. Obim rječnika iznosit će cca 100 araka, a do sada objavljena dva sveska, I (A—G) i II (D—K), sadrže 34,38 štamparska arka. Treba spomenuti da je poslije smrti B. A. Larina u redakciju Priručnoga rječnika SOPI ušao suradnik IRLI AN SSSR, kand. filoloških nauka Oleg Viktorovič Tvorogov.

Na prvi pogled može se učiniti neobično da je Institut za književnost uvrstio u svoj plan izdavanje rječnika, pa makar i priručnoga. Stvar će biti razumljiva, ako se ima na umu kolika se važnost poklanja »Spjevu o ratnom pohodu Igorevu«, koliko je naučnih radova do danas posvećeno proučavanju ovoga spomenika koji spada u red najstarijih pjesničkih djela originalne slavenske književnosti, a »proučavanje 'Spjeva' otežano je zbog nedostatka polaznih fundamentalnih radova koji bi kao oslonac poslužili i omogućili daljnja istraživanja. Svaki istraživač stila 'Spjeva', njegova jezika, njegova idejnoga sadržaja, spomenika kao književne vrste, svaki prevodilac 'Spjeva' prisiljen je da se sam laća traganja za leksičkim i frazeološkim paralelama, da pronalazi značenje ove ili one riječi itd.«² Prema tome Priručni rječnik treba da posluži isključivo onima koji se bave proučavanjem SOPI i njihovim prevodiocima koji prevodeći tekst istovremeno vrše istraživački rad oko njegova tumačenja. Iz toga slijedi da riječi u Priručnom rječniku nisu dobile svoju obradu s općega leksikografskoga stajališta, nego je njihova obrada kao i ilustrativna građa udešena isključivo za potrebe tumačenja SOPI. Rječnik dakle nema karakter općega rječnika staroruskoga jezika, pa su se njegovi redaktori ogradili od toga u samom početku. Ovo je samo rječnik jednoga književnoga djela, poetske tvorevine koja je nastala krajem XII v. pa ga samo tako treba promatrati i ocjenjivati. Kako je pak prijepis SOPI do kojega je došao Musin-Puškin potjecao iz XVI v., osnovna ilustrativna građa (citati) uzeta je većinom iz spomenika XI—XVI v. (a isto

¹ Словарь древнерусского языка XI—XIV вв. (Введение, инструкция, список источников, пробные статьи). — Под редакцией чл.-корр. АН СССР Р. И. Аванесова; изд. »Наука«, Москва 1966.

² Словарь-справочник »Слова о полку Игореве«, вып. 1, стр. 3.

tako i iz kasnijih spomenika, ukoliko se u njima nalaze riječi koje mogu objasniti riječ koja se tumači) i folklorna građa (ukrajinska, bjeloruska i ruska) — osobito ona koja je bila zapisana u XVIII i početkom XIX v.

Za Priručni rječnik iskorištena je građa kartoteke Staroruskoga rječnika koja se nalazi u Institutu za ruski jezik AN SSSR u Moskvi, a isto tako oblasna i folklorna građa iz kartoteka Rječničkoga sektora Lenjingradskoga odjela Instituta za ruski jezik AN SSSR. Cio ilustrativni (citatski) dio građe provjerava se ponovo prema posljednjim izdanjima spomenika književnosti ili pak prema rukopisima još neizdanih djela. Kao ilustrativna građa poslužila je i ona iz rječnika I. I. Sreznjevskoga, A. H. Vostokova, F. Miklošiča, Timčenka, B. Grinčenka, iz rječnika ruskih dijalekata, etimoloških rječnika i rječnika drugih slavenskih jezika (ukrajinskoga, bjeloruskoga, bugarskoga, hrvatskosrpskoga i dr.). Pored toga jedan dio starih slavenskih spomenika pismenosti, leksički srodnih SOPI, iznova se ekscerpiraju (Šestodnev Jovana Ekzarha, Ipatjevski ljetopis, staroruski prijevod Historije Judejskoga rata Josifa Flavija, Zadoščina, Devgenijevo dejanije, Aleksandrida, Molenje Daniila Zatočnika, poznati zapis u pskovskom Apostolu iz 1310. i dr.).

Osim spomenute rječničke građe za Priručni rječnik SOPI upotrijebljen je i golem broj radova ruskih i stranih autora koji su se bavili problemima leksike SOPI, a uzeti su u obzir i svi prijevodi SOPI na suvremeni jezik koji su nastali u XVIII v., Karamzinov (iz 1816.), V. A. Žukovskoga, građa za prijevod SOPI. A. S. Puškina, a od novijih prijevoda A. S. Orlova, N. K. Gudzija, V. F. Ržige, I. P. Jerjomina i V. I. Stelleckoga.

U Priručnom rječniku treba da budu predočene sve riječi u SOPI. Ali one kojima je značenje teže odrediti dobile su opširniju obradu, dok su za jasne i obične riječi članci kratki i sažeti. Rječnik ne daje odgovora na pitanja koja još nisu riješena; njegov je zadatak da pomogne naći prava tumačenja za preostala »tamna mjesta« pa zato sastavljajući izdvajaju građu koja bi, po njihovu mišljenju, bila najpogodnija za rješavanje spornih pitanja, ali su pri tom maksimalno oprezni. Tumačenja, usporedbe i konjektуре bez znanstvene fundiranosti ne unose se u rječnik. One pak riječi koje za svoje čitanje nemaju paralela ni potvrda u drugim spomenicima ipak se unose u rječnik, ali s napomenom da za njih nema potvrda (takve su na pr. šerešir, Hodyna i dr.). Unesena su također i vlastita imena, nadimci, geografski nazivi, a isto tako i leksičke paralele, »slavjanizmi« koji se susreću u SOPI uporedo s njihovim ruskim varijantama (*drěvo* i *derevo*, *zabralo* i *zaborolo*, *grad* i *gorod* itd.). Grčke paralele uz citate prevedenih spomenika navode se samo kada je ruska riječ nejasna, odnosno kada grčka riječ ili skup riječi pomaže da se utvrdi smisao ruske riječi ili njezina dopunska nijansa značenja. Rječnici Sreznjevskoga, Vostokova, Miklošiča i dr. koriste se kada služe kao prvostepeni pomoćni izvor. U tom slučaju na kraju članka čitalac se upućuje da usporedi riječ koja ga zanima s odgovarajućom jedinicom u kojem od spomenutih rječnika. Metaforička upotreba riječi istaknuta je oznakom »prenes.«. Ukoliko je smisao riječi upotrijebljene metaforički mutan ili nedovoljno jasan, daje se prijevod cijeloga skupa

riječi. Pri samom tumačenju riječi na prvo su mjesto stavljena značenja koja dolaze u obzir za SOPI i ilustriraju se primjerima. Ukoliko se koji leksem javlja u tekstu SOPI samo u vezanom obliku frazeološke konstrukcije, u Priručnom se rječniku na prvom mjestu nalazi tumačenje frazeološkoga skupa, a tek zatim dolaze tumačenja njegovih sastavnih dijelova. Radi boljega razumijevanja teksta SOPI uz obična tumačenja riječi koji put slijede komentari realija ili porijekla riječi.

Kao što će se vidjeti iz niže navedenoga primjera, kompozicija rječničkoga članka ima ovaj oblik: na početku se nalazi *naslovna riječ* koja se tumači uz podatak o njezinoj frekvenciji u SOPI; ako je riječ nestala iz suvremenoga ruskoga jezika, daje se samo njezin staroruski oblik; ako li pak koja riječ — premda postoji još i danas — dolazi u tekstu SOPI napisana drugačije nego što je to uobičajeno prema današnjim ortografskim normama, ona se donosi u Priručnom rječniku onako kako je zapisana u SOPI. U tom slučaju čitalac se upućuje na suvremeni način pisanja, na primjer: *zbitьsja* v. *sbitьsja*, *šizyj* v. *sizyj* i sl. Poslije naslovnoga dijela slijedi citatni materijal, tj. ilustracije iz teksta SOPI pa iz drugih spomenika stare slavenske (u prvom redu ruske) književnosti i pismenosti. Nakon znaka ▲ slijedi odlomak u kojem se daje folklorna građa koja sadrži semantički najbliža tumačenja riječi iz naslova. U svim citatima-ilustracijama riječ natuknica daje se spacionirano; ako je to veznik ili prijedlog od samo jednoga slova («а», «і», «к», «v», «u», «s»), data je u kurzivu. Ukoliko kao ilustracija služi tekst iz ljetopisa, ispred citata stoji godina na koju se odnosi ljetopisni zapis. To će, uostalom, sve najbolje pokazati ovaj primjer:

Возграять — възграяти — зловеще каркать, оглашать граем (1): А Святъ-славъ мутенъ сонъ видѣ въ Кіевѣ на горахъ... Всю ночь съ вечера бусови врани възграяху у Плѣсньска... 22—23.

Еше възграяло я, Горе, к иным привязалось... Г. Злоч., 39 (XVII в.).

Ср. **Возграятися.**

1840: Аще възграеши ся, яко орелъ и аще посреди звѣздъ гнѣздо свое сътвориши, то и отуду тя свергу... Соф. врем., 211 (XVI в.).

Ср. **Граяти.**

Горе напередъ зашло, на чистом поле молотца вѣстрѣтило, учало над молодцемъ граяти, что злая ворона... Г. Злоч., 46 (XVII в.).

Ср. **Возграивать.**

▲ Кабы были у Митрея три ворона... (Кабы первое ворон тут възграивал... Ончук. Печор. былины, 231.

◆ Възграяху — 3-е л. мн. ч. имперф.

Priručni rječnik SOPI bez sumnje će pomoći daljnim istraživanjima. Premda je namijenjen za potrebe usko književnih studija, i to studija jednoga djela, on će dobro doći kao priručnik i lingvistima koji se bave historijom ruskoga jezika, i ne samo ruskoga! Teško je još davati potpunu ocjenu ovoga priručnika, budući da su izišla tek dva njegova sveška. Ali i ovakav njegov početak, ako ništa drugo, može poslužiti kao primjer kako treba pristupati proučavanju djela stare književnosti.

Malik Mulić